

IDEOLOGIA POLITICĂ DIN ȚĂRILE ROMÂNE ȘI DIN EUROPA EST-CENTRALĂ; CONEXIUNI ȘI INTERFERENȚE (secolul al XVII-lea)

Pavel Blaj

După cum se știe, zona continentală în care s-au format și s-au dezvoltat statele românești a fost flancată de mari puteri care au exercitat o permanentă presiune asupra lor. Configurația acestui peisaj "geopolitic" a evoluat de-a lungul veacurilor, în funcție de modificarea conjuncturii internaționale. Astfel că în secolul XVII țările române erau încadrate la sud de Imperiul otoman, la apus de Imperiul habsburgic, care din anul 1526 a luat locul Ungariei, la nord de regatul Poloniei iar la răsărit, de Rusia¹. Ca urmare, statele din spațiul carpato-danubian au constituit părți integrante ale sistemului politic european, firește în limitele impuse de statutul lor politico-juridic, nu numai datorită poziției lor geografice, ci și obiectivelor politice, economice și strategico-militare urmărite de marile puteri europene în această zonă geografică. De aceea, încă din secolul XIV, conducătorii politici și exponenții spirituali ai românilor au fost în permanență conștienți de apartenența poporului și statelor lor la comunitatea europeană. "Conștiința europeană - nota istoricul Vlad Georgescu -era aliniteri evidentă și des afirmată de Mușatini și Basarabi, care se considerau parte a lumii europene, aparătorii ei la marginile primejduite de păgâni"².

Modificarea configurației politice a Europei est-centrale, determinată de ascensiunea în țările române a influenței otomane, dispariția Ungariei și politica de compromis a Poloniei față de Poarta otomană, a avut ca urmare și creșterea treptată a influenței bizantine în cultura românească. Se naștea astfel în cadrul acestei culturi, un conflict între "valorile orientale și cele europene" sesizat, se pare, pentru prima dată, de domnul Moldovei, Ieremia Movilă, care considera că acele influențe venite din sudul Dunării erau străine "tradiției și obiceiurilor pămîntene"³. Totuși, până la sfârșitul veacului XVII, s-a menținut un echilibru între "formele orientalizate și cele europene de civilizație"⁴, conducătorii politici și cărturarii români întreținând permanente contacte cu restul Europei⁵. Ca urmare, așa cum a mai observat și cu alt prilej același istoric Vlad Georgescu, "acest sentiment politic, unit cu prețuirea culturii europene, a existat la toți cărturarii dinaintea epocii fanariote"⁶.

Așadar, unul din conceptele care a fost vehiculat și în cercurile culte ale societății, preluat, prin contactele directe sau indirecte cu ideologia politică din

Europa est-centrală, a fost tocmai cel de *Europa*.

Conceptul de *Europa*, cu complementul său, *european*, s-a generalizat în limbajul Europei occidentale încă din secolele XIV-XV, când au fost întocmite primele hărți ale Europei - **portulanele**. Totuși, conceptul de **Europa** a continuat să fie identificat cu cel de **creștinătate**, ambii termeni fiind utilizați cu același conținut și în secolul XVII. Din punct de vedere geografic, Europa era încadrată în limitele *Republicii Creștine*. Este vorba însă de *Republica Creștină* ce includea statele catolice, de vreme ce Rusia, deși stat creștin, nu era considerată ca aparținând Europei, tocmai datorită faptului că profesa creștinismul de rit ortodox, la care se adăugau și "obiceiuri rele", adică modalitatea de interpretare a altui concept, și anume a celui de libertate, ce era în flagrantă contradicție cu modalitatea de receptare a lui în spiritualitatea apuseană. Or tocmai pe aceste considerente a fost fundamentată nu o dată propaganda antirusă, îndeosebi de către Polonia, propagandă alimentată de grave și ireconciliabile contradicții de natură politică și teritorială care au dominat dintotdeauna, raporturile dintre cele două state. Au existat totuși nu puține voci care au atras atenția contemporanilor occidentali asupra faptului că Rusia nu putea fi totuși exclusă din comunitatea europeană la fel ca și Imperiul otoman. Cea mai concludentă din acest punct de vedere este concepția lui Leibniz de la considerarea Rusiei drept un <<alter Turca>>, la prezentarea acesteia ca drept veritabil, și de aceea indispensabil, "contrafort al Creștinătății". Și aceasta nu numai pentru faptul că, geografic, era situată între <<Orient și Occident>>, ci pentru că Rusia avea în pofida religiei sale de rit ortodox, o "misiune spirituală și religioasă", în acest spațiu european. De altfel, această misiune "europeană" a Rusiei, adică cea de contrafort al lumii creștine, în fața expansiunii lumii islamice care, prin exponentul său cel mai de seamă, adică Imperiul otoman, amenința grav integritatea teritorială și libertatea lumii creștine, a fost judicios argumentată și de unul din cei mai de seamă reprezentanți ai gândirii politice din Rusia secolului XVII, și anume A.L. Ordin Nașciokin⁷.

În ceea ce privește pe cărturarii români, ei aveau, deja, în secolul XVII, o imagine destul de clară asupra geografiei Europei. Ei își însușiseră cunoștințele în acest domeniu prin intermediul hărților și manualelor care circulau în țările române și care le-au permis "să fixeze cu precizie contururile Mării Baltice, să localizeze marile orașe, să delimiteze teritoriile ocupate de popoare formate într-un spațiu în care au locuit permanent sau în care au pătruns prin migrație"⁸. De aceea, conceptul de Europa a fost utilizat, în primul rând, în legătură directă cu vecinii imediați ai țărilor române. Astfel, în capitolul din *Letopiseșul* său consacrat descrierii țărilor vecine, Grigore Ureche, deși nu folosește expres termenul de *Europa*, în legătură cu Polonia conceptul se subînțelege limpede din fixarea coordonatelor sale geografice⁹.

În schimb, el este formulat ca atare în paragraful referitor la tătari; de la început, cronicarul, dând dovadă de obiectivitate, observa că tătarii erau un neam

vechi "și din ceput viteji și până astăzi vedem că s-au ținut tot în ce au apucatu"¹⁰. În ceea ce privește teritoriile locuite de ei, cronicarul atrăgea atenția că nu trebuie să fie confundate numai cu Crimeea, deoarece "Tartaria sau cumu-i zicu unii Țara Tătărăscă, iaste împărăția mare,....de coprinde loc multu, **o parte de Evropa și Sarmația toată de la Asia cu Știția sau Sireca, ce-i zic acum Cataio**"(s.n.)¹¹. Cu alte cuvinte, "Tartaria" se întindea pe un teritoriu ce aparținea geografic la două continente, Europa și Asia, limitele din extremitatea estică a continentului european fiindu-i foarte bine cunoscute lui Grigore Ureche. Aici, în această zonă, era situată una din multele diviziuni teritorial-administrative ale împărăției tătărăști, și anume "țara cea mică carea **stă către Evropa**" (s.n.), fiind delimitată de fluviile Nipru și Don, în care este inclusă Crimeea, "unde le zice la Pericopu"(s.n.)¹².

Conceptul de **Europa** a fost utilizat ca atare și în paragraful în care cronicarul a făcut la fel de bine cunoscuta incursiune în istoria turcilor. Puțini la număr, la începutul istoriei lor, ei au reușit să se înmulțească în așa măsură, încât au cuprins, mai întâi, teritorii situate pe două continente, Asia și Africa, apoi "s-au tinsu de au apucatu o parte mare și din a treia (parte a pământului, n.n.) **din Evropa** (s.n.)"¹³. În legătură strânsă cu acest din urmă concept cu care, de altfel, se și identifică, autorul l-a utilizat, în acel context și pe cel de "creștini", adică de locuitori ai Europei, pentru care turcii constituiau o pedeapsă divină¹⁴. Or, acea pedeapsă era binemeritată de vreme ce lupta pentru putere în Imperiul bizantin, dintre Paleologi și Cantacuzini, le-a înlesnit pătrunderea în Europa. Căci, profitând de acea împrejurare, "socoti **neprietenul crucii** (adică turcii, n.ns.) ca să arate unii părți cu prietenie și să-l chiieme întru ajutoriu, ce s-au și tâmplat, **că au trecut cu oaste la Evropa și au deschis calea și altora pre urmă la Evropa, să facă multă nevoie**" (s.n.)¹⁵.

Prin urmare, analizând contextul în care a fost utilizat conceptul de **Europa**, rezultă că pentru Gr. Ureche avea nu numai un conținut **geografic**, ci și unul **politic și ideologic**, deoarece desemna și limitele politice și religioase a două lumi aflate într-o permanentă confruntare, alimentată încă, deși în mai mică măsură în comparație cu epocile anterioare, de ireconciliabile contradicții dintre cele două religii fundamentale: cea creștină și cea islamică.

Mult mai amplu și mai nuanțat a fost utilizat conceptul de *Europa* de către celălalt mare cârturar moldovean al secolului XVII, și anume Miron Costin. În intenția de a-l familiariza pe regele Poloniei, Jan Sobieski, cu istoria Moldovei și a Țării Românești și a-i atrage, astfel, atenția asupra necesității de a contribui la restabilirea vechiului lor prestigiu, ceea ce ar fi fost și în folosul direct al Regatului polon, Miron Costin i-a dedicat și cunoscuta sa *Istorie în versuri polone despre Moldova și Țara Românească (Poema polonă)*. Prezintă, în prima parte, originea moldovenilor, autorul a insistat asupra cuceririlor făcute de Traian în Dacia, pentru a cărei apărare de invaziile neamurilor barbare el a poruncit să sape, începând din Țara Românească, "un șanț uriaș, care păstrează și în veacurile următoare numele lui Traian"¹⁶. Urmărind același obiectiv, Traian nu s-a oprit la Nistru, ci și-a dus

numeroasele armate, " prin câmpii pînă la Bug și nici chiar Niprul nu-l poate opri", de unde a făcut o incursiune, "pînă la Don, *care desparte Europa de Asia*" (s.n.)¹⁷. Dacă în acest context, conceptul de *Europa* are, preponderent, un conținut geografic, în schimb, una din paginile următoare ale amintitei lucrări, el îi imprimă și unul politic. Căci, transformarea Adrianopolului de către turci, în prima lor capitală, "*aici în Europa*" (s.n.), a fost determinată de anarhia care a cuprins Imperiul roman, după decesul împăratului Traian. Succesorul său, Hadrian, care, potrivit afirmațiilor cronicarului, a fost întemeietorul orașului Adrianopol, nu s-a mai preocupat de apărarea granițelor din Europa nord-estică ale Imperiului, stabilite de Traian, astfel încât încât "frumoasele provincii dobîndite de Traian (între care se număra și Dacia - n.ns.) se văzură pradă incursiunilor tătărești, drumuri deschise din cauza nepăsării împăratului"¹⁸. Or, concluzia, de ordin politic, care trebuia trasă din această stare de lucruri, era cea a evitării anarhiei politice și susținerea unei puteri centrale, bine consolidate¹⁹. Aceeași conotație politică o are conceptul de *Europa* și atunci când Miron Costin amintea că "*Țarigradul și cîte Țări țin turcii în ceasta parte de lume, care să chiamă Evropa, parte de Împărăția Rîmului ieste*", fapt ce explică și numeroasele obiceiuri "de ale Rîmului" (s.n.)²⁰.

Pentru a se înțelege mai bine locul românilor în desfășurarea evenimentelor de după cucerirea Traiană a Daciei, Miron Costin a făcut o veritabilă demonstrație a cunoștințelor sale de geografie, în *De neamul moldovenilor*, paragrafe pe care le reproduc și pentru a reliefa, încă o dată, motivația sa, ce consta în "deșchisul minții, să să înțeleagă statul lumii"²¹. Astfel, Europa constituie una din cele patru "părți" ale globului pămîntesc, celelalte trei fiind Asia, Africa, și America. Cea din urmă avea o poziție geografică cu totul deosebită de Europa, deoarece, "fiind pămîntul rîtundu", America se afla "cum ar hi împotriva noastră, suptu noi acea parte ieste", ceea ce explică și diferențele de fus orar: "cîndu ieste la noi zioă, la dînșii atuncea ieste noapte și cîndu la noi noapte, la dînșii zioă"²². Miron Costin a indicat, totodată, și limitele continentului european. În nord ele sunt marcate de Don, care o desparte de Asia, în sud, de Marea Neagră și bogazul cela ce să scură Marea Neagră în Marea Albă, tocma supt orașul Țarigradului și în gios pre Marea Albă, până unde cade apa Nilului în Marea Albă și Nilul desparte Asiia de Africa. De la Nil să începe Africa și Eghiptul amu nu de Asiia, ci de Africa ieste, cum toate țările cîte sîntu de malul Nilului până să închide cu Marea Ochianului, carea înconjură pămîntul, alătura cu Marea Albă, până să cură și Marea Albă în Ochian, la Hișpania, **dincolo Africa dincoace Evropia, Hișpania de Evropa, Fesul, dincolo de Marea Albă, de Africa**" (s.n.)²³.

În ceea ce privește Moldova, ea aparținea, potrivit convingerii cronicarului, părți orientale a Europei și de aceea istoria ei nu putea fi înțeleasă, decât în cadrul acestei zone geografice²⁴. Aceasta poate fi, deci, o explicație a faptului că utilizarea conceptului de Europa o întâlnim la cronicar și în legătură cu evenimentele politice care s-au desfășurat în această parte a continentului. Astfel, relatând campaniile antiotomane ale lui Iancu de Hunedoara, Miron Costin evoca

speranțele pe care le trezise popoarelor creștine din Balcani victoriile acestuia: "Așa era la toți nădejde și părere, că de ar fi putut merge acele oști de atunci ungurești, să intre în Trachia, **cum încă turcii nu să întemeiasă la Europa, aici, dincoace de Marea Albă, și fiindcă Țarigradul era atunci încă neluat și grecii la Machedonia, Tesalia, și Morea fiind nesupuși de tot, să scotea turcii de această parte de lume, din Europa**"(s.n.)²⁵. Un obiectiv care, dacă s-ar fi realizat, ar fi determinat, desigur, o cu totul altă evoluție istorică a acestei părți a Europei, adică a celei centrale și sud-estice, în care erau situate țările române. Că el era conștient de aceasta, se poate deduce din termenii în care și-a exprimat regretul că amintitul obiectiv nu a putut fi realizat: "Ce, deaca nu va Dumnezeu, pînă unde ieste sorocul voiei sînției sale, bietul om, deși silește, folos nu face"²⁶.or, cum se știe, speranțele creștinilor, aflați, deja, sub stăpânirea otomană, sau pericol de a fi supuși Imperiului, au fost spulberate la Varna, anul 1444. Aflând despre noua expediție antiotomană pe care Iancu de Hunedoara a fost silit să o întreprindă, în împrejurările bine cunoscute, sultanul, "cu mare sîrguială trece și el de la Anadol această parte, la *Evropa* " numeroase oști cu care obține victoria de la Varna (s.n.)²⁷. Astfel că această parte a Europei a rămas sub controlul otoman, care s-a consolidat în secolul următor, astfel că sultanul Suleyman Magnificul putea include, printre numeroasele sale stăpâniri, și pe cea a "*Evropei degios*"(s.n.)²⁸.În sfîrșit, cu dubla semnificație, *geografică și politică*, a fost utilizat conceptul de *Europa* și atunci când cronicarul a blamat comportamentul prințelului Transilvaniei, Gheorghe al II-lea Rakoczy care, "cu răutățile lui, nu numai Ardealul și aceste țări ale noastre, Moldovei și Țării Muntenestei, ce au împlut toată *Evropa*"(s.n.)²⁹.

Cunoștințe temeinice de geografie a Europei a posedat și Constantin Cantacuzino stolnicul care putea să semnaleze și să corecteze erorile unora din scriitorii și geografii apuseni³⁰. Conceptul de *Europa* îi era foarte familiar, de altfel. Referindu-se la invaziile barbare în Imperiul Roman de Răsărit, stolnicul Constantin Cantacuzino arăta că acestea au venit "despre răsărit" și au început "a împresura și cu sila a descăleca părți de-ale apusului"³¹. Or, acest "Răsărit" se identifica cu Asia, iar *Apusul*, cu Europa:"Adecăte cum zic, den Asia, partea cea mai mare a pămîntului, în *Evropa viind*, în patru părți dară gheografii cești mai noi împărțind tot pămîntul, adecăte în Asia, în Africa și în *Evropa* și în America"³². În Europa s-au stabilit, însă, după cunoștințele cronicarului, numai "cei mai aleși și ostași", cum au fost "goții, vandalii, slovenii, hunii"³³. Conceptul de *Europa* era utilizat , astfel, și cu semnificație politică, nu numai geografică, de vreme ce, "*cuprinzând aceste părți și mai toată Evropa*", fenomenul s-a petrecut "nu fără multă și nespuse vărsare de sânge și omoruri necrezute, nice fără de dese, groaznice și grele războaie"(s.n.)³⁴. Mai mult chiar, Constantin Cantacuzino a ținut să precizeze că aceștia, "călcînd și descălecînd *mare parte a Evropei* și pe aici au trecut ", adică peste teritoriul locuit de români, care, spre deosebire de alte popoare, "tot iată pînă astăzi, cum s-au zis, că tot încă de nu să află atîta fericitji și slobozi de tot, iar încăși domnie, stăpîniri și limba aceia a romanilor...(toate ale lor cele

neaoșă și de moșie și le-au stricat)³⁵, demonstrând, astfel, încă o dată, continuitatea românilor pe teritoriul locuit de ei, idee al cărei apărător ardent a fost.

Ceea ce trebuie reținut, însă, este faptul că, în această perioadă, s-a manifestat "tendința de a asimila Europa cu creștinătatea (așa cum am mai menționat - n.n.), cu partea aflată în afara dominației otomane, deși din punct de vedere geografic nu apar îndoieli"^{35 bis}. Conceptul de Europa a fost, apoi, întregit, și prin faptul că, având clare contururile sale geografice, "Europa dobândește și o semnificație culturală, atunci când desemnează partea asupra căreia nu s-a întins dominația otomană"³⁶. De aici, concluzia că "umanistii români se orientează decis spre civilizația ce se dezvoltă dincolo de frontierele expansiunii otomane, și ei acordă o pondere deosebită culturilor care înfloresc într-o arie "clasică", acolo unde au apărut civilizațiile elenă și latină, dezvoltate de popoare care au stat statornic în același spațiu, printr-o continuitate neîntreruptă"³⁷.

Făcând excursul în istoria Imperiului otoman, Grigore Ureche își justifică demersul, prin aceea "că-i fără cale ca să nu poménim și să nu scriém, **că suptu mîna lór și suptu jugul lor sîntem șerbi**" (s.ns.)³⁸. Poziția sa față de turci este, apoi, limpede exprimată, la începutul aceluiași paragraf: "Acestu féliu de oameni ce le zicem turci, carii întîi din tîlhari și din oameni puțini atîta s-au lățitu și s-au înmulțitu ... **de sîntu de Dumnezeu lăsați certarea creștinilor și groază tuturor vecinilor de prin prejur**" (s.n.)³⁹. Este, așadar, expresia puternicei îngrijorări provocate nu numai românilor, ci întregii lumi creștine de amenințarea ce plana asupra ei din partea otomane.

Pătrunderea treptată a turcilor în Europa, începând cu prima jumătate a secolului XIV, a fost înlesnită, mai întîi, de rivalitățile politice din Imperiul bizantin, apoi de lipsa de unitate a Europei creștine, în ceea ce privește aprecierea iminenței și a gravității pericolului otoman. Această stare de fapt s-a perpetuat și, chiar, s-a agravat, și după cucerirea de către turci a Constantinopolului, în anul 1453, deși evenimentul a produs o adevărată panică în Europa centrală și apuseană. Un rol deosebit de important în adîncirea deosebirilor de vederi în "problema otomană", receptată, ca atare, odată cu căderea Constantinopolului, l-a avut Reforma, pentru ideologii căreia pericolul cel mai grav din Europa nu îl reprezentau turcii, ci papalitatea, recte Biserica catolică. La rîndul său, "tabăra catolică" nu și-a cruțat eforturile pentru a culpabiliza "ereticii" protestanți, pe care îi acuza că erau cauza "pedepsei divine" abătută asupra Creștinătății, prin intermediul turcilor. Mai mult decît atât, la începutul secolului XVII, Casa de Austria a căutat să profite de amenințarea otomană asupra provinciilor răsăritene ale Imperiului, în scopul consolidării absolutismului monarhic al Habsburgilor. Pe de altă parte, oricît de paradoxal ar părea, amenințarea otomană a contribuit la asigurarea libertății de exercitare a religiei protestante. În perpetuă lipsă de fonduri, Curtea imperială era silită să apeleze la sprijinul adunării landurilor imperiului, pentru procurarea acestora, în vederea finanțării campaniilor antiotomane. Or, principala condiție pe care o punea adunarea landurilor pentru aprobarea impozitelor solicitate, în scopul

amintit, era aceea a asigurării liberului exercițiu al religiei protestante⁴⁰. De aceea "ideea de cruciadă antiotomană, care a persistat și în cursul secolului XVII, a avut, în concepția unora dintre propovăduitorii săi și un evident ascuțit antiprotestant"⁴¹.

Dar, dacă proiectul lui Charles Gonzague, duce de Nevers, căci despre aceasta este vorba, a eșuat, în schimb, ideea de cruciadă a fost reactualizată câteva decenii mai târziu, în anul 1646. Proiectul inițiat de regele Poloniei, Wladislaw al IV-lea, în care cele trei țări din spațiul carpato-dunărean, dar, mai ales, Moldova și Țara Românească, au fost direct implicate, a eșuat, de asemenea, datorită opoziției dietei polone care se temea că eventuala victorie împotriva otomanilor ar facilita întărirea absolutismului monarhic, în detrimentul "libertăților de aur" ale șleahței polone. Implicarea în proiect a țărilor române reliefa, însă, starea de spirit antiotomană care domnea în societatea românească și în secolul XVII. În plan ideatic, această stare de spirit a fost exprimată, îndeosebi, în operele cronicarilor.

Contradicția ireductibilă dintre lumea creștină și cea islamică, cea din urmă întruchipată de turci, dar și de unitate a lumii creștine, subminată de grave dispute dogmatice între Biserica catolică și cea ortodoxă, s-au manifestat, după părerea lui Grigore Ureche, și la Conciliul de la Florența, din anul 1439. Cu toate concesiile făcute de împăratul Bizanțului, Ioan Paleolog, papalității, **"de nevoia turcilor ce-i veniș, la grumazi, că rămăséese numai cu numele împăratu, iare afară coprinsése turcii tot"** (s. n.)⁴², nu a obținut ajutorul acesteia împotriva otomanilor. La eșecul demersurilor sale de reconciliere a celor două Biserici, în scopul de a-și uni forțele, în vederea combaterii pericolului comun, însă, în egală măsură, și vârfurile Bisericii ortodoxe⁴³. Egoismul, meschinăria unor interese minore, în comparație cu cel major, al luptei antiotomane, s-au manifestat, în toată amploarea lor, și în plan politic. Iar unul din cazurile citate de același cronicar, pentru ilustrarea acelei dureroase realități, este cel al regelui polon, Ioan Albert. Abandonând linia politică față de Moldova a tatălui său, Cazimir al IV-lea, noul rege polon "nu făcea caste împotriva păgânilor, carii în toate părțile fulgera și tuna cu trăsnetul armelor sale, vărsând sângele creștinilor și stropșindu volniciia tuturor, **înmulțind legea lui Maomet cea spurcată**", ci a atacat Moldova lui Ștefan cel Mare (s. n.)⁴⁴. Epitetele utilizate de cronicar la adresa otomanilor trădează aversiunea sa față de aceștia și subliniază, o dată în plus, vinovăția "criminală" a celui care, deși creștin, nu s-a sfiit să le ignore pericolozitatea, pentru întreaga lume creștină; și aceasta, împotriva faptului că, până și unii dintre episcopii bisericii catolice polone i-au atras atenția asupra gravei erori pe care o comitea⁴⁵.

Dacă sfetnicii erau ostili planurilor lui Ioan Albert, mai curând din teama de a nu se distruge armata polonă, într-o confruntare cu moldovenii, în schimb, Grigore Ureche îl condamnă pe regele polon, tocmai în perspectiva obligației ce-i revenea de a se opune "păgânilor", ca unui ce aparținea lumii creștine, ce îmbrățișa toate popoarele Europei, indiferent de confesiunea lor. Deoarece, **"nu spre păgâni, ci spre creștini vrea să facă războiul, nu da ajutoriu celui ce nu**

avea odihnă de turci, (adică lui Ștefan cel Mare - n. n.) **ci vrea să slăbească pre ceta ce să lupta cu vrăjmașii creștinilor, pre carile trebuia cu toții să-l ajutorească**"(s. n.)⁴⁶. Ignorând, în mod deliberat, această obligație a **solidarității creștine**, Ioan Albert nu putea să nu-și primească pedeapsa divină, așa încât, nota cu nedisimulată satisfacție Grigore Ureche, "Dumnezeu la atâta lipsă și nevoie îl adusese", că "nici ai săi nu-l băga în samă, ci era în zavistiia celor de casă și de batjocura tuturor și în toate chipurile îl huliia, **asa și cinstea lui zi de zi micșorându-să, de inimă rea, puțin de n-au murit**"⁴⁷. În schimb, de întreaga sa simpatie și prețuire s-a bucurat Ștefan cel Mare, în care a văzut pe adevăratul salvator al comunității creștine. Marele domnitor a dat, în tot cursul vieții sale, dovada înțelegerii, în complexitatea ei, a acelei obligații. Ei i-a fost subordonată și împăcarea cu regele Ungariei, Mathias Corvin, ambii înțelegând că "vrăjmașul lor și a toată creștinătatea, **turcul**, le stă în spate", urmărind să-i dezbină, pentru a-i putea supune, apoi, **"suptu jugul său"**(s. n.)⁴⁸. Lipsa de solidaritate creștină a fost, după părerea lui Grigore Ureche, și cauza care i-a determinat și pe unguri să se supună, în cele din urmă, turcilor. Deoarece, după cucerirea Belgradului de către turci, în anul 1521, Habsburgii au căutat să profite de situația critică în care ajunsese Ungaria, astfel încât "ungurii văzându atâta stropșitură și nevoie țării, una dispre nemți... **s-au închinatu turcilor și au luat de la dânșii domnu, ca și în țările noastre**"(s. n.)⁴⁹.

Deși nu este formulată **explicit**, credem că nu greșim prea mult avansând ipoteza că marele cronicar îi incrimina, în acest pasaj, și pe Habsburgi care, prin politica lor egoistă, au permis turcilor să-și extindă controlul asupra unui alt segment teritorial al Creștinătății, reducând, astfel, limitele acestuia. Or, acea atitudine era cu atât mai de condamnat, în opinia cronicarului, cu cât, în acele împrejurări, Ardealul, **locuit, în cea mai mare parte de români**, a ajuns, de asemenea, **"suptu robiiia turcească"**(s.n.)⁵⁰. Deci, în condițiile în care lumea creștină nu putea ajunge la înțelegerea necesității unirii forțelor împotriva "păgânului", românii nu aveau altă alternativă, decât cea a unei **opoziiții pasive** față de aceștia, calea armelor fiind exclusă, în împrejurările politice din Europa est-centrală, în care își scria el opera. Un exemplu concludent care ilustrează această necesitate îl constituie domnul Moldovei Petru Șchiopul, care, "văzându nevoia țării, **că turcii pre obiceiul lor cel spurcat și neastâmpăratu de lăcomie**, trimiseră de cerea bani, să le dea mai mult decât adetu țării", a preferat să renunțe la domnie, de unde și admiratia lui față de acest domn (s.n.)⁵¹. Prin urmare, deși ideea luptei otomane "se păstrează vie la Ureche...ea ne apare mai degrabă, ca un ideal proiectat în trecut sau, mai curând, ca o vagă speranță pentru un viitor nedefinit, decât ca o realitate activă, prezentă în orice moment"⁵².

Mult mai rezervat, în ceea ce privește termenii în care au fost caracterizați otomanii, s-a dovedit a fi Miron Costin. Una dintre primele referiri la aceștia, din **Letopisețul său**, îi prezenta ca fiind nestatornici, mai ales în raporturile lor cu creștinii, în general, cu românii, în special, trăsătură dovedită și cu prilejul mazălirii

lui Constantin Movilă din domnia Moldovei. Căci, explica cronicarul, "turcul cu vreme dă, cu vreme ia, precum este vremea, așa lasă, blându cându ieste vreme de blândețe, sămețu și ageru, cându este vreme de sămeție. **Creștinului niciodată cuvântul nu-l ține, nici este a-l amăgi rușine, toate precum ieste vremea face**" (s.n.)⁵³. Lăcomia lor fără de margini l-a determinat pe Petru Șchiopul să abandoneze domnia deoarece constatase că nu se mai putea "**să sature pânțele turcilor fără fundu**", sacrificiu care i-a asigurat "vecinică pomenire în țară", deci și prețuirea cronicarului (s.n.)⁵⁴. **Ipocrizia** era, de asemenea, una din armele cele mai eficace utilizate de turci împotriva creștinilor, deoarece "**turcii cu săgeti de bumbacu ucig pre oameni**" - o sintagmă atât de plastică, caracteristică, de altfel, stilului literar al lui Miron Costin - așa cum au procedat și în cazul lui Miron Barnovschi (s.n.)⁵⁵. "Sătul de binele turcilor", Moise Movilă a preferat, după mazilirea lui din Moldova, să se retragă în Polonia, pe când succesorul său, Vasile Lupu, a știut să profite din plin de **lăcomia turcilor**, pentru a-și asigura stabilitatea domniei și a-și rezolva diverse alte interese⁵⁶. Cunoscând, însă, "**lunicoase hirea turcilor**", nu a avut curajul să se refugieze la ei, atunci când a fost alungat din țară de adversarii săi. În sfârșit, "cruda tiranie turcească" a făcut ca domnia țării române să fie, doar formal, stăpânii acestora.

Din această atitudine s-a tras concluzia că "dominant la Miron Costin nu este *sentimentul puterii turcești*, ci, mai curând, cel al *slăbiciunii Moldovei*"⁵⁸. Opoziția dintre lumea creștină și cea islamică a fost, însă, mereu prezentă în conștiința sa, dar rezolvarea conflictului nu era, încă, posibilă, și din punctul său de vedere, decât pe calea unui **modus vivendi** între datoria de creștini a domnilor români și necesitatea de a nu se declanșa un război cu otomanii care, în împrejurările de atunci, ar fi fost de-a dreptul catastrofal pentru români⁵⁹.

Sentimentele antiotomane, în directă legătură cu conștiința apartenenței la lumea creștină, au fost dezvăluite, în termeni lipsiți de orice echivoc, de alți cronicari ai vremii⁶⁰. Stolnicul Constantin Cantacuzino amintea că turcii, ocupând Imperiul bizantin, care făcuse parte din "acea mare monarhie romană" nu au mai respectat "nici cele dreptăți și faceri de bine" care și "de bunii de evlavie-i și de milostivii împărați puse în legi era și neclătit să păzâia"⁶¹. La rândul său, **Letopiseșul Cantacuzinesc**, înregistrează "călcarea țării și a legii creștinești", ceea ce a determinat marea răscoală antiotomană declanșată de Mihai Viteazul, în anul 1593⁶². "**Feara cea rea și cumplită**" - termeni în care îi caracterizează Radu Popescu -, precum și alte numeroase epitete peiorative întâlnite în diverse alte izvoare românești și străine⁶³, constituie tot atâtea dovezi ale conștiinței prăpastiei care separa lumea creștină de cea islamică, prezentă atât la români, cât și în restul Europei. Cu toate acestea, nu s-a putut ajunge la crearea unei solidarități a lumii creștine și în planul practicii politice și al acțiunii militare. În acel context, a apărut, însă, și conceptul de **contrafort al creștinătății**⁶⁴. Calitatea de apărătoare a creștinătății a fost atribuită, inițial, de unii reprezentanți ai ideologiei europene, Ungariei, calitate contestată, mai ales, de exponenții "conștiinței politice" a cehilor,

apoi Poloniei, dar și Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești⁶⁵. Conceptul a fost cunoscut și utilizat și de Grigore Ureche. Căderea Belgradului, în anul 1521, sub loviturile oștilor lui Soliman Magnificul, a constituit o mare pierdere, deoarece era **"apărătura nu numai a Țării Ungurești, ci a toată creștinătatea"** (s.n.)⁶⁶, ceea ce i-a permis sultanului să pună stăpânire pe cea mai mare parte a Ungariei și să-și deschidă calea către Viena⁶⁷. Aceeași calitate era cunoscută de stolnicul Constantin Cantacuzino ca aparținând, **de drept și de fapt**, și Moldovei și Țării Românești. Așa cum s-a remarcat, deja, calitatea de "contrafort" a țărilor române a fost utilizată, **în practica politică și militară** a statelor din Europa est-centrală și, chiar, și de Imperiul otoman, în împrejurări și sub forme specifice care trebuiau să le servească, în primul rând, propriile lor obiective în acest spațiu geografic și mai puțin, sau, chiar, deloc, pe cele ale românilor. Din acest motiv, "conceptul de **contrafort al creștinătății** nu a rămas", în cazul lor, "doar un simplu concept, vehiculat în publicistica epocii, deci o noțiune mai mult abstractă"⁶⁸.

Firește, ideologia politică a Europei est-centrale a secolului XVII este mult mai amplă și mai complexă. Concepte ca cele ale "solidarității creștine", "rațiunii de stat", "coroanei", ca simbol al "statului și al puterii monarhice" au fost vehiculate și în statele din spațiul carpato-danubian, unde au fost, însă, receptate în paramentrii propriei gândiri politice românești ce nu a fost scutită de influența pe care a exercitat-o asupra ei specificitatea statutului politico-juridic al Transilvaniei, pe de o parte, și cel al Moldovei și al Țării Românești, pe de alta. Un statut care s-a reflectat, de asemenea, în nuanțe diferite, în ideologia politică a Europei est-centrale, fie ea "oficială" - oglindită în actele internaționale, încheiate de statele care au urmărit să-și justifice pretențiile de hegemonie în această zonă geografică, "oficioasă", profesată de grupuri apropiate cercurilor conducătoare ale statelor amintite și ale căror obiective politice s-au străduit să le promoveze, prin mijloace ideologice, fie, în sfârșit, așa zisă "idependentă", ce poate fi surprinsă, îndeosebi, în relatările de călătorie, memorii, corespondență particulară, izvoare narative etc. În paginile acestui material m-am oprit, însă, asupra a două din conceptele care au fost vehiculate în spațiul geografic și în perioada cronologică abordate, și anume cel de **Europa**, și cel de **problemă otomană**, cel din urmă cu complementul său de **"contrafort al creștinătății"**. Am urmărit, cu alte cuvinte, să relievez, fără a încerca abordarea tuturor implicațiilor lor, doar două din cele mai importante idei care au preocupat și gândirea politică românească și care au putut să influențeze orientarea pe plan extern a țărilor române. De aceea, m-am limitat la exagerarea lor din operele câtorva cronicari moldoveni și munteni, dintre care se detașează, ca valoare ideatică, îndeosebi, în cazul de față, operele lui Grigore Ureche, Miron Costin și Constantin Cantacuzino stolnicul. Căci, având conștiința apartenenței țărilor lor la Europa, ei au abordat, în această perspectivă, și **problema otomană**. Chiar și din cele câteva exemple reținute în paginile de mai sus, se pot surprinde diferențele de opțiune în ceea ce privește mijloacele preconizate în epocă, în vederea rezolvării acestei probleme. Investigarea, cât mai complexă, cu puțință, a

tuturor izvoarelor accesibile și valorificarea contribuțiilor înregistrate, deja, în istoriografia română și străină vor oferi, fără îndoială, suportul necesar elucidării rolului ideologiei nobiliare în orientarea politicii externe a țărilor române în secolul XVII care constituie, de altfel, subiectul unei lucrări mai ample.

NOTE

1. Eugen Stănescu, *Probleme ale vecinătății statale în istoria medievală și premodernă a românilor*, în "Cercetări de Istorie și Civilizație Sud-Est Europeană", 1965, vol. V, 1986, pp. 28-32.
2. Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, ediția a III-a, București, 1992, p. 71.
3. *Ibidem*, p. 72.
4. *Ibidem*, "până la fanarioți - nota istoricul citat - românii și-au păstrat, de fapt, două fețe, una europeană și alta orientalizată, datorită influențelor sud-dunărene"(cf. *Ibidem*).
5. *Ibidem*, p. 118.
6. Idem, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române 1700-1831*, București, 1972, p. 37.
7. Vezi, pentru detalii, Veniamin Ciobanu, *Evoluția conceptului de "Europa" și "european". Câteva considerații istoriografice*, în volumul *Istoria ca lectură a lumii. Profesorul Alexandru Zub la împlinirea vârstei de 60 de ani*, volum coordonat de Gabriel Bădăraș, Leonid Boicu și Lucian Nastasă, Iași, 1994, p. 145 și urm.
8. Alexandru Dușu, *Etapile civilizației europene în viziunea umaniștilor români*, în "Revista de Istorie", 5, 1974, p. 717.
9. Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P.P. Panaitescu, București, 1955, pp. 112, 115.
10. *Ibidem*, p. 115.
11. *Ibidem*.
12. *Ibidem*, p. 117.
13. *Ibidem*, p. 118.
14. *Ibidem*. Turcii, "carii întâi din tâlhari și din oameni puțini atâta s-au lățitu și s-au înmulțitu, că doao părți de pământ coprindu, adecă Asia și Africa, s-au tinsu de au apucatu o mare parte și din a treia, din Evropa, de suntu de Dumnezeu lăsați certarea creștinilor și groază tuturor vecinilor de prin prejur"(s.n.).
15. *Ibidem*, p. 119.
16. Miron Costin, *Opere*. Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 223.
17. *Ibidem*.
18. *Ibidem*, p. 225.
19. "De aceea, o! regilor, când Dumnezeu vă dă un stăpânitor războinic, înțelept și viteaz în lupte, toți să vă țineți tare de acest stăpânitor și să vă rugați lui Dumnezeu pentru dânsul, să-i dea viață lungă"(cf. *Ibidem*).
20. *Ibidem*, p. 260.
21. *Ibidem*, p. 262.
22. *Ibidem*; pentru detalii, în legătură cu cunoștințele cărturarilor români din secolul XVII despre America, vezi Paul Cernovodeanu, Ion Stanciu, *Imaginea Lumii Noi în Țările Române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii până în 1859*, București, 1977, p. 21 și urm.
23. Miron Costin, *op. cit.*, p. 262.
24. Cf. M. Berza, *Turcs Empire ottoman et relations roumano-turques dans l'historiographie moldave des XVe-XVIIe siècles*, în "Revue des Etudes Sud-Est Europeennes", Tome X, 1972, nr. 3, p. 621.

25. Miron Costin, *op. cit.*, p. 283-284.
26. *Ibidem*, p. 284.
27. *Ibidem*, p. 285.
28. *Ibidem*, p. 291.
29. *Ibidem*, p. 311.
30. Alexandru Duțu, *op. cit.*, p. 717.
31. Constantin Cantacuzino stolnicul, *Istoria Țării Românești*, Ediție critică de Damaschin Maior, Studiu introductiv de Damaschin Maior și Eugen Stănescu, București, 1991, p. 109.
32. *Ibidem*.
33. *Ibidem*.
34. *Ibidem*.
35. *Ibidem*, p. 53-54.
- 35bis. Alexandru Duțu, *op. cit.*, p. 717-718.
36. *Ibidem*, p. 718.
37. *Ibidem*.
38. Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 118.
39. *Ibidem*.
40. Cf. Veniamin Ciobanu, *Implicații ideologice ale impactului otoman asupra Europei (secolele XIV-XVII). Câteva considerații*, în *Alia*, XXXI, Iași, p. 177 și urm.
41. *Ibidem*.
42. Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 72.
43. *Ibidem*.
44. *Ibidem*, p. 100.
45. *Ibidem*, p. 100-101.
46. *Ibidem*, p. 105.
47. *Ibidem*, p. 105-106.
48. *Ibidem*, p. 86-87.
49. *Ibidem*, p. 125.
50. *Ibidem*.
51. *Ibidem*, p. 204-205.
52. Cf. Veniamin Ciobanu, *Implicațiile ideologice ale impactului otoman...*, p. 179-180.
53. Miron Costin, *op. cit.*, p. 58.
54. *Ibidem*, p. 94-95.
55. *Ibidem*, p. 102.
56. Între altele, și obținerea asentimentului Porții pentru căsătoria fiicei sale Maria, cu "cneazul" Radziwill care "era aceea voie din bani, nu din inima turcilor" (cf. *Ibidem*, p. 121; vezi și p. 108).
57. *Ibidem*, p. 140.
58. Cf. Veniamin Ciobanu, *Implicațiile ideologice ale impactului otoman...*, p. 180.
59. *Ibidem*.
60. *Ibidem*, p. 180-181.
61. Constantin Cantacuzino stolnicul, *op. cit.*, p. 48.
62. *Istoria Țării Românești de când au descălecat pravoslavnicii creștini (Letopiseșul Cantacuzinesc)*, în volumul *Cronicari munteni*, Studiu introductiv de Dan Horia Mazilu. Selecția textelor și glosar de Anatol Ghermanschi, București, 1988, p. 93.
63. Radu Popescu, *Istoriile domniilor Țării Românești*, în *Cronicari munteni*, vol. II, ediție îngrijită de Mihail Gregorian, București, 1984, p. 7.
64. Cf., pentru detalii, Veniamin Ciobanu, *Implicațiile ideologice ale impactului otoman...*, p. 189 și urm.
65. *Ibidem*, p. 189 și urm.
66. Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 125.
67. "Că dacă au luat turcii Belgradul cel mare, carele era apărătura nu numai a Țării

Ungurești, ci a toată creștinătatea dinspre apus, au dobânditu decia și Buda, carele este scaunul Crăiei Ungurești" (s.n.) (cf. *Ibidem*, p. 125; vezi și p. 121)

68. Veniamin Ciobanu, *Implicațiile ideologice ale impactului otoman asupra Europei (secolele XIV-XVII)*. Câteva considerații, p. 194.

THE POLITIC IDEOLOGY OF ROMANIAN AREA AND OF THE MIDDLE EAST EUROPE

SUMMARY

In this issue, the author try to present the politic conceptions of romanian area in the XVIIth century, and also some remarques of the strangers about this part of the continent.

The study is basicly axed on the "Europa" concept in the contemporary thinking and the position in relative to Otoman Court.